

GÖSTERMEYE BAĞLI METİNLER

GELENEKSEL TİYATRO

GELENEKSEL TİYATRO

- Temeli İslamiyet öncesinde Orta Asya'da yaşayan Türklerin ortaya koyduğu şaman törenlerine dayanır.
- Öğreticilik yönü de olmakla birlikte güldürürken eğitime yönü ağır basar.
- Şive taklitleri, söz oyunları, şarkı ve dans bu oyunların vazgeçilmez unsurlarıdır.
- Oyuncular, oyunu doğaçlama (irticalen) ortaya koyarlar. Önceden hazırlanmış belli bir metinleri yoktur.
- Müziğe de yer verildiği için hem göze hem kulağa hitap eder.
- Oyunun başında ve sonunda klişeleşmiş ifadeler vardır, asıl konu ise serbesttir.
- Olumlu ve olumsuz tipler (iyi - kötü, bilgili - cahil, güzel - çirkin) bir arada verilir.
- Oyunlar, sonraki kuşaklara usta - çırak geleneği ile aktarılır.

KARAGÖZ

- Taklide ve karşılıklı konuşmaya dayanan, iki boyutlu gölge oyunudur.
- İslam uygarlığı etkisinde ki Osmanlı toplumunun dilini, inançlarını, gelenek, göreneklerini, siyasal ve sosyal olayları bakışını yansıtan zengin bir kaynaktır.
- Karagöz oynatıcısına "hayalî, hayalbaz" denir. Yardımcıları "çırak, yordak, dayrezen, sanıkkâr"dır.
- Yazılı bir metne bağlı kalmadan doğaçlama oynanır. Oyunun icra edilmesi hem yönetmen hem oyuncu görevini üstlenen "hayalî"nin ustalığına kalmıştır.
- Karagöz kuklalarının yansıtıldığı perdeye "ayna" denir.
- Oyunda Karagöz, cahil halk tipini; Hacivat ise aydın kişileri temsil eder.
- Karagöz ve Hacivat dışında Osmanlı'daki çeşitli etnik zümreleri temsil eden kişilerde vardır: Arap, Acem, Arnavut, Yahudi, Beberuhi, Köçek...
- Karagöz oyunu saray çevresinde, ramazan gecelerinde, bayram ve sünnet gibi eğlencelerde 16. yüzyıldan günümüze her kesimden ve yaştan izleyeceği hitap etmiştir.

Karagöz Oyununun Bölümleri

Mukaddime (Giriş): Oyunun başlangıç bölümüdür. Seyirciyi oyuna hazırlamak için **göstermelik** adı verilen bir görüntü perdeye verilir; **nareke** adı verilen düdüğünü sesi ile bu görüntü kaldırılır. Daha sonra Hacivat müzik eşliğinde semaî okuyarak perdeye gelir ve "Of, Hay, Hak!" diyerek perde gazeline başlar. "Yar bana bir eğlence!" diyerek arkadaş ararken Karagöz perdeye gelir

Muhavere (Söyleşme): Sadece Karagöz ile Hacivat arasında geçer. Önce olmayacak bir olay gerçekleşmiş gibi anlatılır, sonra bunun bir rüya olduğu ortaya çıkar.

Fasıl (Oyun): Asıl oyunun başladığı bölümdür. Hacivat ve Karagöz'ün dışındaki oyun kişileri bu bölümde görülür. Karagöz oyunları genellikle adlarını bu bölümün içeriğinden alır.

Bitiş: Bu bölüm çok kısadır. Karagöz oyunun bittiğini haber verir, kusurlar için özür diler, gelecek oyunu duyurur. Karagöz'le Hacivat arasındaki kısa söyleşide oyundan çıkarılacak sonuç da belirtilir.

Karagöz oyunun kişileri:

Çelebi (genç, züppe bir mirasyedi)

Kürt (hamal, bekçi)

Beberuhi (cüce)

Arnavut (bahçıvan, korucu, bozacı)

Tuzsuz Deli Bekir (sarhoş, zorba)

Frank ve Rum (doktor, terzi, tüccar, meyhaneci)

Ak Arap (dilenci, kahve dövücü)

Kastamonulu (oduncu, bekçi)

Rumelili (pehlivan, arabacı)

Acem (zengin tüccar)

Kayserili (pastırmacı)

Laz (kayıkçı, kalaycı)

Tiryaki (laf ebesi)

Bolulu (aşçı)

Efe (zorba)

Matiz (sarhoş)

Arap (köle)

Zenne (kadın)

Yahudi (bezirgan)

Ermeni (kuyumcu)

NOT: Karagöz oyununun klasik dağırcığı 28 tanedir. Bu sayı Ramazan ayında oyun gösterilen gece sayısına eşittir. Kadir Gecesi dışındaki günlerin sayısına denktir.

ORTA OYUNU

Etrafı seyircilerle çevrili bir alanda, belli bir konunun planına uyularak ancak herhangi bir yazılı metne bağlı kalınmadan, canlı oyuncularla oynanan doğaçlama bir oyundur.

- Kol oyunu, meydan oyunu, zuhurî, taklit oyunu gibi adlarla da anılmıştır.
- Oyun yeri açıklıkta olduğu için buraya **merg-i temaşa** (temaşa çayırı) da denmiştir.
- Oyunun oynandığı yuvarlak ya da oval alana **palanga** denir.
- Oyuncuların kostümlerini koydukları sandığa **pusat** denir.
- Oyunun dekoru; **yenidünya** denilen bezsiz bir paravan ve **dükkân** denilen iki katlı bir kafesten oluşur.
- Yenidünya ev, dükkân da iş yeri olarak kullanılır. Dükkânda bir tezgâh, birkaç hasır ve sandalye bulunur.
- Orta oyununun kişileri ve fasılları Karagöz oyununda büyük oranda benzerlik gösterir. Oyunun en önemli iki kişisi **Kavuklu** ve **Pişekâr**'dır.

- Kavuklu, gölge oyunundaki Karagöz'ün, Pişekâr da Hacivat' ın karşılığıdır.
- Orta oyununda da gülmece ögesi Karagöz oyununda olduğu gibi yanlış anlamalara, nüktelere ve gülünç hareketlere dayanır.
- Oyunda çeşitli mesleklerden, yörelerden, uluslardan insanların meslekî ve yöresel özellikleri, ağızları taklit edilir: Arap, Acem, Kastamonulu, Kayserili, Frenk, Laz, Yahudi, Ermeni vb.
- Orta oyununda kadın rolünü oynayan, kadın kılığına girmiş erkeğe **Zenne** denir.
- **Kavuklu Hamdi** ile **Pişekâr Küçük İsmail Efendi**, orta oyunun önemli ustaları sayılır.
- Orta oyunu sanatçıları, aralarında usta - çırak ilişkisi gözetilmekteydi. Ustalar çıraklarını denetlerdi.

Orta oyununun bazı önemli oyunları şunlardır:

Mahalle Baskını, Terzi Oyunu, Yazıcı Oyunu, Büyücü Hoca, Fotoğrafçı, Hamam, Tahir ile Zühre, Kale Oyunu, Pazarcılar, Gözlemeci, Çifte Hamamlar, Kunduracı, Eskici Abdi.

Orta Oyununun Bölümleri

Mukaddime (Giriş): Zurnacı "Pişekâr havası" çalar. Pişekâr, "**pastal / pastav**" denilen "şakşak"la meydana gelir, seyirciyi selamladıktan sonra zurnacıyla oyun hakkında bilgi verici bir iki cümle konuşur. Ardından Kavuklu havası çalar. Kavuklu ve Kavuklu arkası (Cüce/Kambur) oyun alanına girer. Bazı oyunlarda önce Zenne takımı veya Çelebi gibi başka kişilerin gelip Pişekâr ile konuştukları da olur.

Muhavere (Söyleşme): Bu bölüm Kavuklu ile Pişekâr'ın tanıdık çıktıkları tanışma konuşmasıyla başlar. Kavuklu ile Pişekâr'ın birbirlerini ters anlamaları bir gülmece oluşturur ki buna **arzbâr** denir. Arzbârdan sonra **tekerleme** başlar. Tekerlemede Kavuklu, başından geçen olağan dışı bir olayı Pişekâr'a anlatır. Pişekâr da bunu gerçekmiş gibi dinler, sonunda bunun düş olduğu anlaşılır.

Fasıl (Oyun): Oyunun asıl bölümüdür. Orta oyunu fasılları genellikle iki paralel olay dizisinde gerçekleşir. Dükkân dekorunda gelişen olaylarda genellikle Kavuklu bir iş arar, Pişekâr'ın ona iş bulmasıyla olaylar gelişir. Dükkâna gelip giden çeşitli müşterilerle ilgili oyunlar da vardır. İkinci olaylar dizisi yenedünya denilen ev dekorunda geçer. Zenne takımının, Pişekâr aracılığıyla ev araması ve bir eve yerleşmesi biçiminde olaylar gelişir.

Bitiş: Oyunun son bölümüdür. İzleyicilerden özür dileyerek gelecek oyunun adını ve yerini bildirip oyun kapatılır.

MEDDAH

Methedici anlamına gelen meddah, canlandırma ve benzetme ögelerinden yararlanarak hikâye anlatan kişiye denir.

- Meddah için tek adamli tiyatro ya da tek kişilik orta oyunu da diyebiliriz.
- Anlattığı hikâyenin konusu ile ilişkili olarak çeşitli etnik gruplardan kişilerin, değişik yaştaki ve tipteki insanların, hayvanların, makinelerin ve doğa olaylarının taklitlerini yapar.
- Sahne, dekor, perde gibi tiyatro unsurları bu oyunda yoktur. Bu gösteride yalnızca meddahın eline bir değnek ve omzunda büyükçe bir mendil vardır. Değneği yerine göre tüfek, süpürge, at vb. Yerine aksesuar olarak kullanır.
- Diğer geleneksel oyunlar gibi yazılı bir metne bağlı kalmadan doğaçlama oynanır.
- Genellikle şehirlere yönelik bir sanattır; meddah gösterilerini daha çok kahvehane, saray ve konaklarda yapmış hikayelerini buralarda anlatmıştır.
- La'lin Kaba, Sururî, Kör Hasan, Borazan Tefvik, Tıflî, Şair Ahmedî gibi isimler Osmanlı Dönemi'nin ünlü meddahlarıdır.

KÖY SEYİRLİK OYUNLARI

Türk halkının binlerce yıldır düğünlerde, bayramlarda, uzun kış gecelerinde ya da yılın belirli günlerinde halkın genellikle bereket, bolluk, sağlık ve yeni yılı karşılamak amacıyla oynadığı törensel içerikli oyunlardır.

- Oyunun özel bir sahnesi, yeri yoktur. Köy meydanı, köy kahvesi veya kışın köy odalarında sergilenebilir.
- Profesyonel oyuncularını da yoktur. Taklit ve oyun yeteneği olan her yaşta köylü bu oyunda yer alabilir.
- Oyunda zaman zaman davul, zurna gibi çalgılardan yararlanılarak dans ve müzik öğelerine yer verilir.
- Oyuncu - seyirci ayrımı varla yok arasındadır.
- Ak - kara motifleri vardır. Ak: Hasattan sonraki bolluk. Kara: kıtlıktır.
- Köy seyirlik oyunları açık biçimdedir. Açık biçim, seyirciye yalan söylemez.
- Herşey seyircinin gözü önünde cereyan eder.

Günümüzde az da olsa Anadolunun bazı yerlerinde oynanan bu oyunları;

- **Günlük yaşamı taklit eden** (kalaycı, berber, çift sürme vs.)
- **Hayvanları taklit eden** (deve, ayı, tilki, kartal vs.)
- **Mevsim değişiklikleri, yıl değişimleri amacı ile oynanan** (köşe gelin)
- **Bolluk ve berekete dönük oynanan** (saya gezme, koc katımı törenleri, cema oyunu vs.)
- **Yağmur yağdırmak için oynanan** (çömçe gelin vs.)

oyunlar şekilde gruplandırılabilir.

KUKLA

Karagözden daha eski olan kuklanın, Anadolu'ya Orta Asya'dan geldiği tahmin edilmektedir.

- Türk boylarında **korkolçak** veya **kavurçak** gibi isimlerle anılır. Anadolunun bazı yerlerinde bebek oyunu olarak da bilinir.
- İçine ip geçirilen kuklanın hareket ettirilmesiyle veya yapılan büyük kuklaların içine insanların girmesi suretiyle oynanır.
- Belli bir metne bağlı kalınmadan doğaçlama sergilenir.
- Oyunun iki başoyuncusu vardır: İbiş ve İhtiyar.
- Oyunda karşılıklı konuşma ve taklitlere yer verilir.

MODERN TÜRK TİYATROSU

- Türk seyircisi 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar karagöz, orta oyunu, meddah gibi geleneksel oyunlarla eğlenirken Tanzimat'la birlikte Batı tiyatrosuna benzer oyunları izlemeye başladı.
- 1859 yılında Şinasi'nin yazdığı "Şair Evlenmesi" adlı tek perdelik komedi, Batı tiyatrosu özellikleri taşıyan ilk Türk tiyatrosudur.
- Tanzimat'ın birinci döneminde özellikle Namık Kemal, sahlenmek üzere yazdığı oyunlarla büyük dikkat çeker.
- Başta Namık Kemal olmak üzere Şemsettin Sami, Recaizade Mahmut Ekrem, A. Hamit Tarhan gibi sanatçılar dram, komedi türlerinde oyunlar kaleme aldılar.
- Oyunlarda; gelenek, görenek, aile, vatan gibi konuları işlendi.
- Servet-i Fünun Dönemi'nde tiyatro bir önceki dönem kadar etkili olmasa da gelişmeye devam etti.
- Fecr-i Ati'de fazla ilgi görmeyen tiyatro Milli Edebiyat Dönemi'nde yeniden canlandı fakat asıl önemli eserler Cumhuriyet Dönemi'nde verildi.